

GODSDIENSTLES MET LEF

Erik Meganck

Momenteel geef ik katholieke godsdienst aan een atheneum. In tegenstelling tot wat aanhangers van LEF beweren, stijgt op school het aantal belangstellenden dat kiest voor katholieke godsdienst. Gevraagd naar hun motivatie, krijg ik geregeld te horen dat ze verwachten in deze lessen te vernemen wat ze ‘ginder’, in de niet-confessionele zedenleer, niet vernemen. Het prefix ‘niet-’ werd gevoelig genuanceerd. De voorheen louter emancipatorische connotatie wordt vergezeld van een privatieve. Een zedenleer, ontdaan van haar religieuze wortels, wordt soms als steriel ervaren, niet altijd als bevrijding. Ook in het ‘neutraal’ onderwijs staan nu godsdienst en vrijzinnigheid, als levensbeschouwingen die een *positief* verhaal brengen, naast elkaar.

Ik sluit mij volmondig aan bij de idee om ‘andere’ godsdiensten en levensbeschouwingen te ontsluiten in een filosofisch vak, waarin liefst eveneens democratie en mediakritiek worden onderwezen. Maar met velen ben ik van oordeel dat naast LEF een levensbeschouwelijk vak moet blijven bestaan. Ik formuleer twee argumenten, een theologisch en een politiek.

Etienne Vermeersch, *of all people*, pleit in *De Standaard* (*Opinie* van 4 maart 2017, als reactie op een artikel van ... Loobuyck) voor een degelijke kennis van de (katholieke) geloofsschat. Dan kan de vraag rijzen in welke mate het maatschappelijk of anderszins relevant is dat de goegemeente het onderscheid kent tussen de onbevleete ontvangenis (dogma) en de maagdelijke geboorte (geloofsartikel), tussen de hemelvaart en de ten-hemel-opneming (nog een dogma – er zijn er drie in totaal). Een verdere vraag: is die kennis alleen *intern* relevant voor diepgelovigen? En wat is het verschil tussen dogmatiek en hermeneutiek? Dat is theologisch, filosofisch en breed historisch-cultureel relevant. Dan wordt het ineens wel interessant, omdat dit de hele christelijke theologie opent én haar impact op de Westerse beschaving.

Onze cultuur *is* door en door christelijk. Secularisatie wordt algemeen erkend als volwaardig deel van de geschiedenis van het christendom en niet langer als aanval van buitenaf. In dat laatste geval moeten gelovigen het tij manhaftig

keren, in het eerste geval dienen Kerk en wereld *samen* voor levensbeschouwing een plaats te zoeken in een christelijke wereld. Zelfs wanneer onze wereld ‘post’-christelijk wordt genoemd, heet die wereld nog steeds christelijk, alleen met het prefix ‘post’, dat níet betekent ‘helemaal niet (langer)’. Vergeet niet dat de vrijzinnigheid ook een christelijke afkomst kent.

Vlaanderen is inmiddels theologisch totaal analfabeet. Was dat ‘vroeger’ helemaal anders, tijdens het cultuurchristendom? Nee, alleen, afkomst is een dynamisch begrip. Het christendom toont zich niet (langer) als gefixeerd verhaal. De deductieve aanpak van de catechismus werkt niet langer. Dat format heeft afgedaan en dat heeft met de christelijke boodschap zelf minder te maken dan wordt gedacht. Die laatste heeft geenszins afgedaan.

Voldoet LEF dan, als hedendaags narratief format? Nee. Als het christendom al een ‘kern’ heeft, kan die niet redelijkerwijs worden ‘uitgelegd’ want het betreft juist een *skandalon*, een steen des aanstoots. Het christendom kan niet worden begrepen in de orde van Joodse tekenen of Griekse wijsheid (1Kor1,22-24). Trouwens, wat zou die kern zijn? De menswording, omdat dat het verschil maakt met alle (andere) religies? Maar zei Anselmus niet dat alle christelijke geloofsartikels door de rede zelf kunnen worden ontdekt en aanvaard, behalve juist de menswording? De naastenliefde dan, naar menswetenschappelijke maatstaven onhaalbaar, die in geen enkele andere religie voorkomt? Maar kan dat wel als kern worden beschouwd, wanneer Augustinus zegt: “Heb lief, en doe dan wat ge wilt”? De Verrijzenis, omdat Slavoj Zizek dat erkent als uniek perspectief dat het christendom heeft geopend op de ruïnes van de antieke beschaving? Het ‘ex nihilo’ zoals Jean-Luc Nancy dat thematiseert? De dubbele natuur van Christus bij Michel Henry? De Openbaring als gave bij Jean-Luc Marion? De liturgie bij Jean-Yves Lacoste?

Niet zomaar vermeldt voorgaande paragraaf alleen filosofen. Het gaat erom dat de rede niet in staat blijkt om een christelijke kern te isoleren. Daarom gaat het volgens mij in deze discussie niet zozeer om een denominatieve zaak, maar om de vraag of levensbeschouwing een rationeel-wetenschappelijke, niet-confessionele zaak is dan wel een hermeneutisch narratieve, dus ingebed in een niet volledig presenteerbare traditie, een niet te loochenen afkomst. Het motief achter LEF acht deze kwestie reeds beslist, wat typisch is voor een rationele denker. Die beschouwen de ratio nog steeds als natuurwet. De redeloze passie voor een passieloze rede ... Het zogeheten vrijdenken – een achterhaalde term, uiteindelijk blijken katholieken minstens even vrij te denken als vrijzinnigen – is een levensbeschouwelijke optie binnen de christelijke afkomst, geen wetenschappelijke evidentie.

De vrijdenkende verhouding tot het christelijke verhaal is zeer ambivalent. Enerzijds verwerpt de wetenschappelijke rede het verhaal, als secundair; anderzijds blijkt een verhaal altijd resistent tegen de logische operatoren (“Het is niet waar dat ...”) die erop worden losgelaten. Het vrijdenken laat het verhaal waaraan het zijn afkomst heeft te danken en dat het probeert te diskwalificeren,

volledig intact.

Alleen al daarom is het binnenperspectief dat Loobuyck bekritiseert, eigenlijk het enig mogelijke, ook voor niet-confessionele zedenleer, omdat die wat mij betreft dus juist wél confessioneel is: men ‘bekeert en bekent’ zich tot een strikt rationele benadering van de zinvraag. Het buitenperspectief, de rationele analyse, de (illusie van een) ‘objectieve beschrijving’ laat alleen onzin zien. Ik neem de christelijke bijbel als voorbeeld. Ster van Bethlehem? Astronomische onzin. Maagdelijke geboorte? Biologische onzin. Penningske van de weduwe? Economische onzin. Een koning die op een ezel de hoofdstad binnenrijdt? Politieke onzin. Al die metaforen dienen juist om aan te geven dat ‘iets’ niet van louter natuurlijke orde is. Een niet-christelijke uitleg van het christendom is niet voorhanden, tenzij als afgeleide, illustratie, reductie.

Dergelijke reducties zijn uiteraard broodnodig als handleiding bij de omgang met anders-gelovigen. Wanneer moslims een vrouw geen hand geven, beschouwt het binnenperspectief dat als respect, het buitenperspectief als belediging. Zijn de vestimentaire voorschriften binnen de islam een verknechting of een bevrijding van en voor de vrouw? Geen idee, het valt voor mij als niet-moslim niet uit te maken. Deze zaak blijft buitenperspectievelijk per se onbeslist.

Die liefde valt niet in een ‘uitleg’ te gieten, niet zonder er het wezen van te verstikken. Het is nog maar de vraag of (sommige vormen van) het jodendom en de islam wél kunnen worden uitgelegd zonder in een karikatuur te vervallen. We weten nu toch allang dat de rationele uitpuring van de godsdiensten tijdens de verlichting vandaag alleen nog archiefwaarde heeft. Een actuele, hermeneutische benadering trekt het onderscheid tussen echt en onecht niet (langer) langs de aloude breuklijn tussen kernbegrip (episteme) en het verhaal-als-verpakking (doxa). Dat doet alleen de wetenschappelijke rede die daardoor haar eigen narrativiteit verdringt achter de filosofische ideologie van de objectiviteit.

Dit alles is geen pleidooi voor de hedendaagse nefaste verschuiving van kennis (inhoud) naar competenties (vorm). In een reactie op voornoemd artikel van Vermeersch schrijft een godsdienstleerkracht (Pascal L) dat het in zijn lessen allang niet meer aankomt op kennis, maar op “én kennis én vaardigheden én attitudes”. Hij spreekt van een “praktische kennismaking met de 7 Werken van Barmhartigheid, doorheen vrijwilligerswerk en getuigenissen.” Hij heeft het dan weliswaar alleen over de zeven lichamelijke werken, niet de zeven geestelijke werken. Indien hij die laatste niet kent, geeft hij Vermeersch alleen maar groot gelijk. Tot zover de kennis.

De levensbeschouwelijke identiteit, zoals die is ingeschreven in het ‘raamplan’ voor godsdienstonderwijs, is geen zuiver theoretische of praktische zaak. Ze wordt ook niet bepaald of gemonteerd aan de hand van *tegenstellingen* met andere levensbeschouwingen, vrijzinnigheid inbegrepen. De identiteit die werd ingeschreven in de godsdienstpedagogie kan geen zaak van *definitie* of *argumentatie* zijn. Ze is van de orde van het verschil en dat verschil kan alleen worden *bespeurd*. Daarom stuur ik mijn leerlingen zoveel mogelijk op pad, om

hen te laten zoeken naar het verschil tussen katholieke (of anderszins confessionele) en niet-confessionele zorg en onderwijs, tussen een samenleving met en een samenleving zonder levensbeschouwing. Zoiets vergt alleen maar wat werkvormelijke creativiteit.

Dit betekent vooreerst dat een godsdienstles niet gebaat is met “Het is zo want het staat zo in de Bijbel.” of “God bestaat niet want de wetenschap kan zijn bestaan niet aantonen.” en al het deductief potentieel van dergelijke proposities. Daarmee is trouwens niemand gebaat. Deze proposities zijn alleen interessant om een discussie over de waarde van een intern of extern standpunt ten aanzien van het christendom of bij uitbreiding godsdienst of religie op te starten. Dat kan dan weer wél in een godsdienstles – voor gevorderden.

Waarom zou ik iets doen voor een ander zonder zelf iets terug te verwachten? Bij mijn weten kan geen enkele (mens)wetenschap deze vraag afdoende beantwoorden. Integendeel, deze wetenschappen bestuderen doorgaans de mechanismen waarmee een mens (dier, plant, ...) is toegerust om te overleven, te groeien, te overwinnen. Waar vroeger het altruïsme nog als tegenwerping diende, werd dat inmiddels ‘ontmaskerd’ als egoïsme op hogere schaal. En wanneer ‘naasteliefde’ dan al eens in een wetenschappelijke studie terechtkomt, dan wordt dat ‘ontmaskerd’ als het ‘Moeder Theresa’-syndroom (Paula Lampe): we helpen anderen alleen maar om onze eigen problematiek, hulpvraag op te lossen. Doe mij dan maar een barmhartige Samaritaan.

Het lijkt toch wel wat raar om in Loobuycks artikel politieke vorming en levensbeschouwelijk onderwijs als inwisselbaar te vinden om een punt te maken. Het lijkt mij eerder een goedkoop retorisch trucje. Maar het toont wel dat LEF eigenlijk geen pedagogische maar een *politieke* optie is, zelfs een politieke *strategie*. Loobuyck leidt het politieke, de organisatie van onze samenleving, af uit twee beginselen, vrijheid en gelijkheid. Dat is geenszins verwerpelijk, trouwens, bijna iedereen doet dat tegenwoordig. Dat is hét probleem van de liberale politieke strekking: die presenteert zich graag als een natuurwet, met Open VLD als Magisterium. Vanuit die premissen verschijnen neutraliteit als evidentie, rationaliteit als noodzaak, uitleg als waarheid.

Maar de moderne constitutionele democratie kent een derde pijler, namelijk broederlijkheid. Deze wordt uiterst stiefmoederlijk behandeld in onze liberale democratie. Vrijheid en gelijkheid zijn dan structurele categorieën, broederlijkheid is dat niet. Het eerste artikel van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens luidt: “Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen.” Vrijheid en gelijkheid zijn gegeven, broederlijkheid behoort tot de sfeer van het *behoren*, van de moraal of zelfs van

het fatsoen.

‘Broeder’ is een sterke metafoor uit de christelijke geloofsschat. ‘Zuster’, ‘Vader’ en ‘Moeder’ trouwens ook. Waarom een christelijke metafoor? Omdat ‘broeder’ hier niet louter op een bloedband duidt. Een ‘natuurlijke’ broer valt niet moeilijk te helpen. *He ain't heavy, he's my brother*. Welnu, op die manier zouden alle mensen (als) broeders (en zusters) moeten zijn. Dat is natuur- én menswetenschappelijke onzin – en toch weten ongelovige filosofen het christendom juist daarom te waarderen.

Die broederlijkheid is niet in kennis te vatten, valt niet uit te leggen. Er bestaat geen juridisch kader noch een sociaal-agogisch stappenplan om broederlijkheid te garanderen. Broederlijkheid klinkt alleen in een narratief register, als oproep. Wellicht daarom verdween het stilaan onder de moderne radar. Een moderne natiestaat heeft nood aan wet en structuur om natuurlijke aandriften te kanaliseren en verder lak aan ‘waarden’ die levensbeschouwingen stofferen. Aan broederlijkheid kleeft trouwens teveel ‘door-geven’, traditie. Zij is van een narratief en hermeneutisch register, niet van de wetenschappelijk rationale orde. Haar bronnen zijn amper toegankelijk voor de wetenschappelijke rede. Herman De Dijn heeft er zijn hele leven aan gewijd om geduldig en eerbiedig die bronnen te ontsluiten, om precies aan te geven hoe de rationale aanpak faalt wanneer die het denken terroriseert – zoals bij Vermeersch c.s.

Vrijheid en gelijkheid worden constitutioneel verankerd. Om beide uit te leggen, volstaat LEF. Die ‘derde term’ kan niet zomaar rechtstreeks in de politiek worden ingevoegd. Maar dat kan wél in het onderwijs, maar niet in een vak als LEF. Daarvoor moeten we met de jongeren ‘in stichtende verhalen staan’. Misschien hoeft dat ook geen verdere rechtvaardiging dan dat de cultuur er wellicht klaar voor is. Al wie een beetje op de hoogte blijft van actuele publicaties – zowel Nederlandstalig als internationaal, academisch als breed-cultureel – merkt hoe dan ook een ‘caritatieve’ en ‘narratieve’ trend. Hier heeft het onderwijs dan wel degelijk een opdracht.

Die opdracht, concreet dan. Einstein zou ooit hebben gezegd: “Bidden verandert de wereld niet, maar bidden verandert de mens en de mens verandert de wereld.” Als we nu ‘bidden’ vertalen naar ‘naastenlievendheid’, dan kunnen we hier verder. We dienen wel te aanvaarden dat naastenliefde geen ‘zuiver begrip’ is dat mits de ‘zuivere methode’ kan worden ontsloten. Het kan ook niet worden ‘uitgerold’. Voor de niet-confessionele moraal valt naastenliefde dan ook samen met solidariteit en altruïsme en dergelijke meer. Het verschil is van de orde van de ‘sjibbolet’, ook weer een Bijbelse term (Ri12,6). Het wil zeggen dat het verschil niet van de orde van de universele logica of de wetenschappelijke rede is, maar pas vanop een welbepaalde positie, binnen een bepaald perspectief kan worden,

weerom, *bespeurd*.

In een vorig leven verzorgde ik verdiepingspakketten voor leerlingen uit de 3de graad SO en Hoger Onderwijs. Daarin werd teruggeplooid, gereflecteerd, op een zorgervaring en gezocht naar bronnen van de ‘deugd’ die dergelijke ervaring verschaft. De bedoeling was niet evangeliserend, wel om te laten inzien dat die bronnen niet van wetenschappelijke, maar van levensbeschouwelijke aard zijn. Toen een leerling werd gevraagd, hoe hij zichzelf zou ‘noemen’, antwoordde die: “Ja, dat weet ik niet ... christen zeker? Toch geen moslim.” Merkwaardig antwoord. Het leerde mij het volgende. De Westerse jeugd is inderdaad historisch afgesneden van haar christelijke afkomst. Die jongeren worden nu geconfronteerd op de school- en andere banken met jonge moslims die zich, al dan niet theologisch gefundeerd, als dusdanig ‘bekennen’. Plots blijkt religiositeit niet langer een antropologische absurditeit. Maar hoe zit het dan met hun religiositeit, als zij geen moslims zijn? En als ze blijken christenen te zijn in een wereld die, ook al is die door haar christelijke erfenis getekend, niet langer door een cultuurchristendom wordt betekend, wat houdt dat dan in?

Ik wapen de leerlingen met een vocabularium en de nodige beelden en verhalen – bij voorkeur uit de Bijbel, uiteraard – en stuur ze dan op pad. De bedoeling van dat pad is niet de invulling van de ene juiste conclusie waarop dat pad dan kan worden afgerekend, in punten en devotie. De godsdienstles is geen plaats voor ronselarij. Aan de hand van interviews en introspectie, zorgervaring en reflectie zoeken de leerlingen naar een antwoord op de vraag: welk verschil maakt het christendom in de wereld. Werkt dat verschil alleen binnen of ook buiten zorg en onderwijs, bijvoorbeeld in politiek, rechtspraak of industrie? Valt dat te detecteren en, zo ja, hoe? Dient dat te worden gepromoot en, zo ja, hoe? Dat vergt een ander soort LEF dan hetgeen Loobuyck voor ogen heeft.